

Soru: Zekât kimlere farzdır ve hangi mallardan verilmesi gerekir?

Fetva

Mükellefin kendisine yöneltlen bir emirle sorumlu tutulması için sahip olması gereken vasıflara vücûp şartları denir.¹ Zekât ibadetinin vücûp şartları kişiyle ve zekât verilecek malla alakalı olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.²

Kişide Bulunması Gereken Şartlar

Bir mükellefe zekâtın farz olması aşağıdaki hususları taşımasına bağlıdır:

A. İslam

Kişinin zekatla yükümlü kabul edilmesinin şartlarından biri Müslüman olmasıdır. Zira zekât bir ibadettir. İbadet de ancak imanla kabul edildiğinden gayrimüslimler iman etmeden ibadete ehil olamazlar.³ Buna göre gayrimüslim biri Müslüman olsa, gayrimüslim olarak yaşadığı vakitler için zekât vermesi gerekmez. İslam dininden çıkıp bir yıl veya daha fazla süre geçtikten sonra tekrar İslam'a giren kişi Hanefî mezhebine göre Müslüman olmadığı dönemde geçen yılların zekatını vermekle yükümlü değilken⁴ Şafii mezhebine göre bu yılların zekatını vermesi gerekir.⁵

B. Buluğ

Kişinin ibadetlere muhatap olması ancak kâmil bir akılla gerçekleşir. Nitekim ibadetler mükellefi imtihan için vardır ve bu, ancak kişinin tam bir irade sahibi olmasıyla mümkündür. Tam bir irade için ise kâmil bir akıl kaçınılmazdır.⁶ Aklın kemali kişiden kişiye değişeceğinden bunu tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Bundan dolayı İslam'da buluğ, aklın kemaline işaret eden bir alamet olarak kabul edilmiştir. Nitekim Allah Rasûlü ﷺ buluğa ermeyen çocuğun ihtilam oluncaya kadar sorumlu olmayacağını haber vermiştir.⁷ Buna göre buluğa ermeyen bir çocuğun zekât gerekecek kadar malı olsa da velisinin onun adına zekât vermesi gerekmez. Şafii mezhebine göre ise zekât bir ibadet olmakla birlikte aynı zamanda diğer kulların ihtiyacını gidermek için verilir.⁸ Bu sebeple balığ olmayan çocuk ibadetle mükellef olmasa da velisinin onun malındaki fakirlerin hakkını zekât olarak vermesi gerekir.⁹

¹ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr* (Lahor: Mektebetü Raşidiye, ts.), 1/287.

² Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* (Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1327), 2/4.

³ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî* (Karaçi: el-Büşra, 2021), 1/297.

⁴ Heyet, *el-Fetâva'l-Hindîyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2014), 1/233.

⁵ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Dimeşk: Dâru'l-Fecr, 2023), 2/334.

⁶ el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, 1/298.

⁷ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), "Hudud", 17.

⁸ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc ve havaşi's-Şîrvânî ve'l-Abbadi* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübra, 1983), 3/331.

⁹ el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 2/335.

C. Akıl

Aklı olmayanın dini sorumluluğu yoktur. Nitekim Allah Rasûlü ﷺ mecnunun akli yerine gelinceye kadar sorumlu olmadığını haber vermiştir.¹⁰ Buna göre akli melekeleri çalışmaz halde buluğa eren kişinin sonradan aklının düzelmesi durumunda önceki yılların zekatını vermesi gerekmez. Söz konusu mecnunun mükellefiyeti buluğ çağıyla değil, aklının düzelmesiyle başlar.¹¹ Akıllı bir şekilde buluğa erip sonradan aklını kaybeden kişinin hali sene boyunca kesintisiz devam ederse o yılın zekâtı bu kişiden düşer.¹² Ancak senenin başı ve sonunda akli yerindeyse aradaki kesintilerin bir etkisi olmadığından bu kişiye zekât farzdır.¹³

D. Borçlu Olmama

Kişinin sahip olduğu malın tamamını kapsayan veya ödendiği takdirde malını nisap miktarının altına düşürecek derecede borcu varsa zekât sorumluluğu kendisinden düşer.¹⁴ Zira borç, kişinin asli ihtiyaçları hükmünde olduğundan borca sarf edilmesi gereken mal zekâta tabi olmaz. Nitekim kişinin borcunu ödememesi, hayatını müstakim bir şekilde idame ettirme noktasında sıkıntılara sebebiyet verir.¹⁵ Ancak zekâtın farz olmasına mâni olan borçlar, kullara yönelik borçlardır. Adak, kefare, fitre gibi Allah adına ödenmesi gerekli olan borçlar veya hac ibadeti için biriktirilen mal zekâtın farziyetini engellemez.¹⁶ Önceki yıllardan kalan zekât borcu ise kişinin elindeki parayı nisabın altına düşürüyorsa zekâtın farziyetine mâni olur.¹⁷ Örneğin 85 gram altına sahip olup zekât ödeyeceği vakit geldiği halde önceki seneden zekât borcu kalan kişiye içinde bulunduğu senenin zekâtı farz olmaz. Zira sahip olduğu maldan önceki senenin zekât borcu çıkarıldığında elinde kalan mal nisap miktarının altına düşmektedir. Şafii mezhebine göre ise kişinin nisap miktarı malı varsa peşin ya da vadeli olması fark etmeksizin ödeyeceği borç zekât vermesine mâni olmaz ve zekât hesaplanırken toplam paradan çıkarılmaz.¹⁸

Malda Bulunması Gereken Şartlar

Bir maldan zekâtın gerekmesi için aşağıdaki özelliklere sahip olması gerekir:

1. Tam Mülkiyet

Kişinin bir mala hem mülkiyet hem de ondan menfaat sağlayabilme cihetiyle sahip olmasına tam mülkiyet adı verilir.¹⁹ Buna göre bir malda zekâtın farz olması için hem kişinin mülkiyeti altında olması hem de ondan tam manasıyla faydalanması gerekir. Zira zekât, kişinin kendi mülkünü başkasının mülküne nakletmesi (temlik) ile gerçekleştiğinden

¹⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Hudud”, 17.

¹¹ el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, 2/5.

¹² İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, 5/420.

¹³ Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dûkâtî et-Tahtâvî, *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh* (İstanbul: Daru'l-Hanefiyye, 2018), 2/623.

¹⁴ el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, 1/299.

¹⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, 5/431.

¹⁶ Heyet, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/234.

¹⁷ el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, 1/299.

¹⁸ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc ve havaşi's-Şirvânî ve'l-Abbadi*, 3/337.

¹⁹ el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, 2/9.

mülkiyeti şarttır. Ayrıca zekât verilecek malda nemâ şartı olduğundan ve malda tasarruf sahibi olmadan nemâ gerçekleşmeyeceğinden maldan menfaat sağlayabilme şartı da koşulmuştur. Buna göre kişinin mülkünde olup menfaat sağlayamadığı mallardan zekât vermesi gerekmez. Bu tür mallara fıkıhta ‘dımar’ ismi verilir. Kişinin kaybedip bulma umudu olmayan mallar (bir araziye gömülüp unutilan, denize düşürülen, gasp edilen veya çalınan vs.) veya alacaklı olduğu ancak ispatlayamadığı borçlar bu kısımdandır.²⁰ Bu tür malların üzerinden bir yıl veya daha fazla süre geçtikten sonra tekrar elde edilmesi durumunda Hanefî mezhebine göre önceki senelerin zekâtı gerekmezken²¹ Şafîi mezhebine göre önceki yılların zekatının verilmesi gerekir.²²

2. Nemâ

Kişinin sahip olduğu malların eksilmemesi ve zekâtın sürdürülebilir olması için zekât verilecek mallarda artıcı (nâmî) olma özelliği şart koşulmuştur. Zira zekâtın hikmeti zekat verenin muhtaç hale gelmeden fakirlerin ihtiyacını gidermeye malıyla katkıda bulunmasıdır. Artıcı olmayan mallarda zekâtın farz kılınması, her sene zengininin malının azalmasına sebep olacağından sadece nâmî olan mallardan zekât gerekir.²³ Artıcı olma vasfı, hayvanların doğurarak çoğalması gibi hakiki manada olabileceği gibi ticarete konu olarak kar getirme potansiyeli olan mallarda olduğu gibi takdirî de olabilir.²⁴ Bu şartı taşıdıklarından dolayı sâime hayvanlar, altın, gümüş, nakit paralar ve ticaret mallarından zekât gerekir. Bununla birlikte kişinin ticaret maksadı taşımadan sahip olduğu ev, arsa, araba ve diğer eşyalar hakikaten veya hükmen nâmî olmadıklarından zekâta tabi değildir.

3. Asli İhtiyaçlar

Kişinin hayatını idame ettirebilmesi için zorunlu olan mallar asli ihtiyaçlar (havaic-i asliyye) olarak isimlendirilir ve bu mallardan zekât gerekmez. Zira kişinin hayatını sürdürebilmesi bu mallardan istifadesine bağlıdır.²⁵ Ev, mobilya, araba, kıyafet, meslek ve üretim için kullanılan araç-gereçler, ilim ehli için kitaplar asli ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar ticaret için kullanılmadıklarından nâmî olma özelliklerini kaybederler. Dolayısıyla zekât verilecek mallarda aranan nemâ şartı, asli ihtiyaçlardan olmama şartını da kapsamaktadır. Buna binaen zekât malının asli ihtiyaçlardan olmama şartına ziyade olarak nemâ şartının zikredilmesinin zekât verilmesi hususunda bir semeresi ortaya çıkmasa da kişinin zekât alıp alamayacağı noktasında bir etkisi vardır. Örneğin, kıymeti nisap miktarına ulaşan kitaplara sahip olan ilim ehli birinin bu kitapların zekatını vermesi gerekmez. Bu kimse ilim ehli olmasaydı da kitaplar nâmî olmadığından yine zekât vermesi gerekmecekti. Ancak kitapların sahibi ilim ehli ise zekât alabilirken ilim ehli değilse zekât alamaz. Zira ilim ehli

²⁰ Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-aḥkâm* (İstanbul: Harf İlmi Araştırma ve Geliştirme Merkezi, 2022), 1/377.

²¹ el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, 1/299-300.

²² İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc ve havaşî's-Şîrvânî ve'l-Abbadi*, 3/333.

²³ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1970), 2/163.

²⁴ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik* (Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, ts.), 2/222.

²⁵ el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, 1/299.

için kitaplar asli ihtiyaç olduğundan kişi bunlarla zengin sayılmazken ilim ehli olmayan kişi için kitaplar asli ihtiyaç olmadığından bunlarla kişi zengin sayılır ve zekât alamaz.²⁶

4. Malın Üzerinden Bir Yıl Geçmesi

Zekât verilecek mallarda nemânın (artma) tahakkuk etmesi için belli bir müddet geçmesi gerekir. İslam bu müddeti bir hicri yıl olarak takdir etmiştir. Nitekim Allah Rasûlü ﷺ altın ve gümüşün nisap miktarını ifade ettikten sonra kişinin bu malları elde etmesinin üzerinden bir yıl geçmeden zekât gerekmeyeceğini ifade etmiştir.²⁷ Zira bir senede yaşanan farklı mevsimlerde genel olarak malların fiyatları değişime uğradığından zekât için gerekli olan nemâ bu şekilde tahakkuk eder.²⁸ Buna göre nisap miktarına ulaşp zekâta tabi olan herhangi bir malın üzerinden bir yıl geçmedikçe zekatını vermek gerekmez.

5. Nisap

Zekât ibadeti sadece zengin kişilere farz olduğundan İslam, zenginliği tespit için bir ölçü belirlemiştir. Nitekim Allah Rasûlü ﷺ zekâtın farziyetini ifade ederken onu ‘zenginlerden alınıp fakirlere verilen bir mal’ olarak vasıflamıştır.²⁹ İslam’ın koyduğu bu ölçü, fıkıh dilinde ‘nisap’ kavramıyla ifade edilir. Zekâtın farz olduğu mallardan nisap miktarına sahip olan bir kimse zengin sayılır ve bu malın zekatını vermekle yükümlüdür. Nisap miktarının ölçüsü, Allah Rasûlü ﷺ tarafından farklı mal kalemleri için farklı oranlarda belirlenmiştir.

Mükellefe zekât ibadetinin farz olması için hem kişide hem malda aranan mezkûr şartların hepsinin tahakkuk etmesi gerekir. Bu şartların mevcut olması durumunda sâime hayvanlar, altın, gümüş ve nakit paralar ve kişinin elinde ticaret için bulunan mallardan zekat farz olur.

²⁶ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, 2/222.

²⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Zekat”, 5.

²⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*, 2/155.

²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih* (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2012), “Zekat”, 63; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), “İman”, 29.
“إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ. فَادْعُهُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ فَأَعْلِمُهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ فَأَعْلِمُهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَنُزِّلُ فِي فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ فَإِنَّكَ وَكَرَائِمُ فِي أَمْوَالِهِمْ وَأَتَى دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ”